

Vkus a umělecká kritika

Úvod do uměnovědných studií

Vkus

- ▶ *anglicky taste*
- ▶ *francouzsky goût*
- ▶ *německy Geschmack*
  - ▶ *zvláštní (ne technická) schopnost souzení*
- ▶ Ve všech těchto jazycích znamená současně „chut“ v běžném smyslu slova
- ▶ Běžné užití pojmu vkus
  - ▶ Schopnost vytríbeného estetického hodnocení
  - ▶ Osobní preference

Pojem vkusu

- ▶ Subjektivní schopnost posuzovat a hodnotit objektivní kvality uměleckého díla nebo estetických jevů
- ▶ **Vztah:** jedince k uměleckému jevu/předmětu: porovnání vlastních estetických norem s kvalitami předmětu
- ▶ **Schopnost** → pedagogické konotace
  - ▶ Norma vnímání
  - ▶ Normy tvorby

Vývoj pojmu

- ▶ počátky diskuse Baltasar Gracián v 17. století – zralý muž prokazuje dobrý vkus tím, že věci posuzuje nezávisle na subjektivních klamech
- ▶ vrchol v 18. století – senzualismus a morální filozofie v Anglii a Skotsku
  - ▶ Anthony Ashley-Cooper, Earl of Shaftesbury (1671-1713) – současná diskuse „moral taste“ a „good taste“ v oblasti krásy, vrozené předpoklady vyžadují kultivaci.
  - ▶ Francis Hutcheson (1694-1746), *Inquiry concerning Beauty, Order, Harmony and Design* (1725) – člověk je nadán **vnitřním smyslem** pro krásu, harmonii a proporci
- ▶ postupná emancipace od vazeb na racionální poznání i opouštění analogie s morálními soudy vzhledem k bezprostřednosti a smyslovým základům.

David Hume (1711 – 1776)

- ▶ *Of the Standard of Taste* (1757)
<http://web.csulb.edu/~jvancamp/361r15.html>
- ▶ **Vkus** – soubor preferencí
  - ▶ z části je to vrozená schopnost = CIT
  - ▶ lze ho ale kultivovat = ROZUM
- ▶ Utváření vkusu
  - ▶ Cit – Rozum (soud) / Vnímatel – Dílo
- ▶ **Test času** – co bylo shledáno vždy a všude libým
- ▶ **Norma** – co mají díla, která prošla testem času, společného

Immanuel Kant (1724 – 1804)

- ▶ ***Kritika soudnosti* 1790**
- ▶ „vkus je schopnost posuzovat krásno“
- ▶ formulace teze o „estetické autonomii“
- ▶ vkusový soud emancipován od vazeb na pojmy pravdy a dobra
  - ▶ „soud vkusu tedy není poznávacím soudem, **není tedy logický**, nýbrž estetický, a tím rozumíme takový soud, jehož motiv nemůže být jiný než **subjektivní**.“
  - ▶ „Zalíbení, které určuje soud vkusu, je zcela bez zájmu.“ *Nezainteresované zalíbení* estetického soudu stojí proti zalíbení, jež je spojeno se zájmem, což je *zalíbení v příjemném* nebo *zalíbení v dobrém*.
- ▶ role uměleckého genia – pro Kanta je umělecký genius zjednodušeně ten, **kdo překračuje stávající normy vkusového soudu a utváří nové**

Další vývoj užívání pojmu

- ▶ v 19. století ztrácí pojem vkusu na významu v estetickém diskursu
- ▶ v Hegelově estetice nehraje pojem vkus žádnou významnou roli, problematika umění je diskutována primárně ve vztahu k poznání
- ▶ v dobových definicích se během 19. století posilují konotace související s věděním, především historickým
  - ▶ „vkusový“ soud vzdělaného gentlemana-amatéra je tak modelově nahrazován soudem historika umění.

Hodnocení umění

▶ Antika, středověk

- ▶ poznámka: zde pojem vkusu a vkusového soudu vůbec neexistoval – estetické hodnocení bylo založeno na předpokladu jeho objektivitu, která se řídila vnějšími normami

vs.

▶ novodobé umění (až zde se pojem vkusu objevuje!)

▶ Proměna norem vkusu (tzn. co tvořilo „obecnou normu vkusu v dané době“)

- ▶ Klasicismus: vznešeno, uměřenost, konvence
- ▶ Romantismus: přirozenost, ale také velké lidské ideje (věrnost, svoboda, hrdinství)
- ▶ 20. století: moderní, aktuální, nové – „vkus“ je stále překérnějši kategorií

20. století

- ▶ Člověk mající vkus...
  - ▶ ...jako člověk mající vysokou múzickou/estetickou senzibilitu
  - ▶ ...nebo jako znalec umění
    - ▶ **neposuzuje podle neměnných norem**
    - ▶ schopnost rozpoznat krásu a kvalitu UD (v rámci určité umělecké kategorie a estetické normy)
  - ▶ Otázka autority ve věcech vkusu – problém elit

Pojetí vkusu

- ▶ normativní – vkus dobrý a špatný, převládá v **estetice**
- ▶ relativistické – **sociologické** pojetí, vkus jako preference určovaná vztahy a sociálním kontextem – operacionální definice

Relativistické pojetí vkusu - Voltaire

- ▶ François-Marie Arouet Voltaire (1694-1778)
- ▶ *Dictionnaire philosophique portatif* (1764)
- ▶ Heslo Krásno, krása

Krásno, krása

Zeptejte se ropuchy, co je to krása, velké krásno, *to kalon*. Odpoví vám, že je to jeho samička s velkýma kulatýma očima, které vystupují z její malé hlavy, se širokou, plochou tlamičkou, se žlutým břichem a hnědým hřbetem. Položte tuto otázku černochovi z Guineje; krásno je pro něj černá, mastná pleť, zapadlé oči, rozplácnutý nos.

Zeptejte se ďábla; řekne vám, že krásno znamená dva rohy, čtyři pazoury a ocas. Nakonec se obraťte na filozofy, a ti vám dají úplně zamotanou odpověď; potřebují něco, co by se podstatou shodovalo se vzorem krásna, *to kalon*.

Jednou jsem byl v divadle na tragédii společně s filozofem. „To je tak krásné!“ řekl. „Co krásného na tom vidíte?“ zeptal jsem se ho. „To, že autor dosáhl svého cíle,“ odpověděl. Následující den si vzal nějaký lék, který mu dělal dobře. „To je ale krásný lék, dosáhl svého cíle,“ řekl jsem. Pochopil, že se nedá říkat, že lék je krásný, že k tomu, abyste něco nazvali *krásným*, musí to ve vás vyvolat určitý obdiv a potěšení. Souhlasil, že právě ta tragédie v něm vzbudila oba tyto pocity a že v ní bylo *to kalon*, krásno.

Odjeli jsme do Anglie: hráli tam tutéž hru, výborně přeloženou; všichni diváci zívali. „Oh,“ povzdechl, „tak *to kalon* není pro Angličany totéž co pro Francouze.“ Po mnoha úvahách došel k závěru, že krásno je často velmi relativní, jako něco, co je slušné v Japonsku a neslušné v Římě, a něco, co je v módě v Paříži, ale ne v Peking; a ušetřil si práci s psaním dlouhého pojednání o krásnu.

Sociologické pojetí vkusu

- ▶ Pierre Bourdieu (1930-2002)
  - ▶ *La distinction. Critique sociale du jugement* (1979)
- ▶ **Vkus je získaná schopnost (tedy ne vrozená, jak byl přesvědčen Hume, Kant...)**
  - ▶ „Ten, kdo neovládá specifický kód (pozn. normy vkusu), se cítí ztracen v chaosu zvuků a rytměů, barev a čar bez pocitu harmonie a smyslu celku.“ (Distinction)
- ▶ Vzdělání a kulturní kapitál
- ▶ Elity, lidovost – P. Bourdieu upozornil na to, že vkus slouží společenským elitám k tomu, aby se odlišily a udržovaly odstup od mas – lidových vrstev

Móda

- ▶ Běžný, rozšířený vkus
- ▶ Módním se může stát i jen určitý styl, žánr, námět
- ▶ Pro přijetí určité módy konkrétním člověkem je důležitá:
  - ▶ Skupinová identifikace (do jaké skupiny chce „zapadnout“)
  - ▶ Obdiv a obliba idolů a vzorů, kteří jsou napodobování
- ▶ Klíčový pojem je zde: napodobování
- ▶ Móda zahrnuje estetické a mimoestetické prvky

Umělecká kritika

Úvod do uměnovědných studií

Kritika - etymologie a významy

- ▶ κρινω : rozlišuji, posuzuji, také zvolit, zkoumat, třídít, vysvětlit, soudem rozhodnout
- ▶ **Různé významy**
  - ▶ Kantovy kritiky – „zkoumání principů a předpokladů“
  - ▶ kritika pramenů – „zkoumání pravosti“
  - ▶ kritika textová – „potvrzení autorství“
  - ▶ kritika umělecká – posuzování uměleckých jevů z hlediska jejich hodnoty či „uměleckosti“

Co je umělecká kritika?

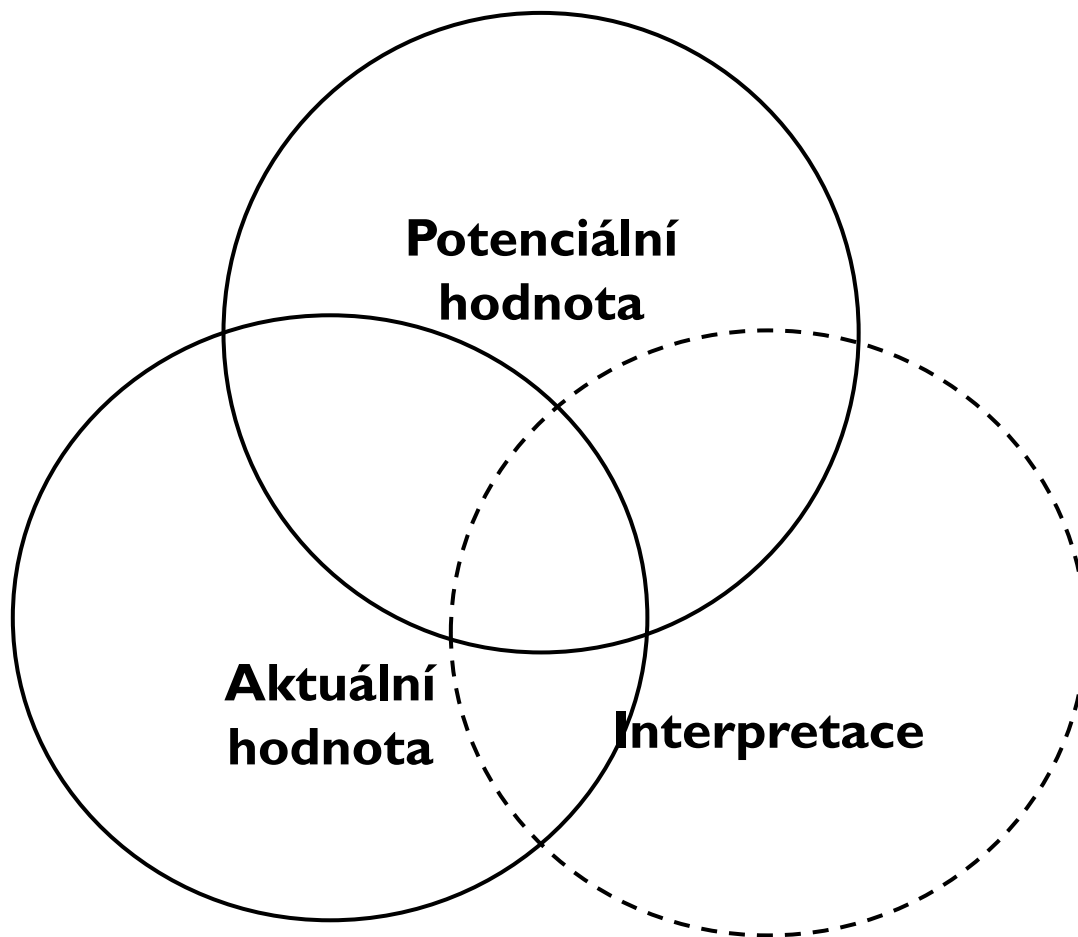

- ▶ Umění rozlišovat a posuzovat
- ▶ Intelektuální aktivita...
  - ▶ ...spočívající v usuzování
    - ▶ ...a formulaci hodnotících soudů
- ▶ Tyto soudy jsou...
  - ▶ ...motivované a zdůvodněné!!!
- ▶ Předmět hodnocení
  - ▶ Konkrétní umělecký počín, umělecké dílo (GER, CZE)
  - ▶ Kromě uměleckého díla i samotná teorie umění, programové záměry umělce... (UK, IT, FR)

Kritický soud

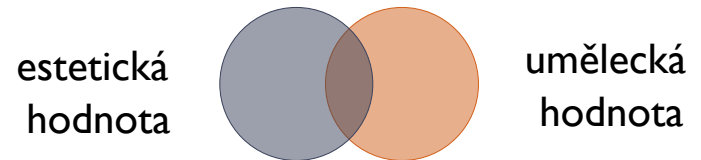

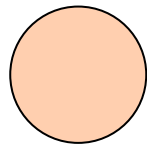
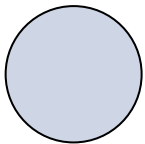
Vztah estetické a umělecké hodnoty

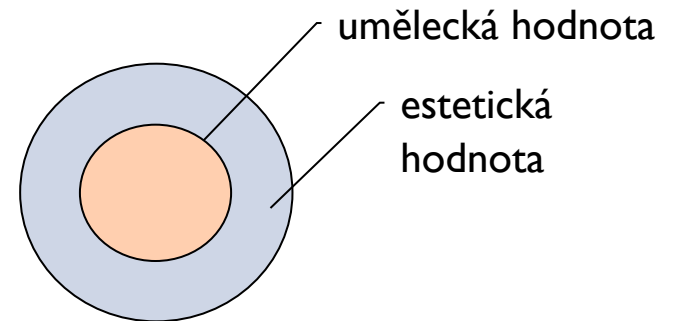
umělecká = estetická hodnota

estetická
hodnota

umělecká hodnota

Tradiční a konceptuální umění

▶ Tradiční umění

- ▶ Umělecké dílo – **vyjádření krásy** pomocí žánrových prostředků
- ▶ Krása vnímána smysly a rozumem
- ▶ Reprezentace (něčeho) krásným způsobem

▶ Konceptuální umění

- ▶ Rezignace na smyslovou stránku díla
- ▶ Pro hodnotu díla je relevantní pouze **myšlenka - koncept**

Orientace kritiky

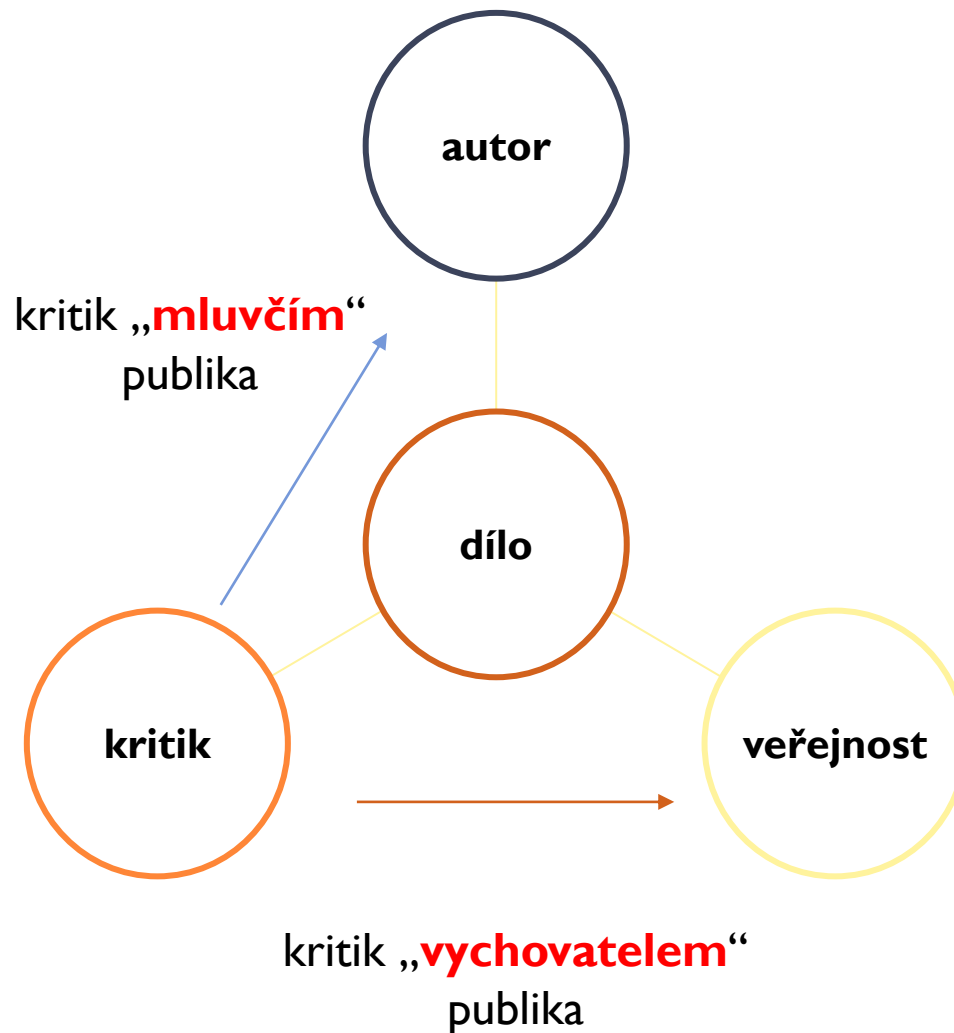

- ▶ Obrací se k publiku
- ▶ Stojí mezi uměním a společností

- ▶ Hodnotí se minulé i současné umělecké projevy (umělecká díla)

- ▶ Otázky:
  - ▶ Společenská funkce kritiky
  - ▶ Možnosti vědeckého zakotvení kritiky

Umělecká kritika v sociálním poli

Kritika jako aktivita v rámci uměleckého světa

- ▶ Kritikové aplikují estetické systémy na specifická umělecká díla a dospívají k soudům o jejich hodnotě a vysvětlením toho, co jim tuto hodnotu dává.

Takové soudy vytvářejí reputaci děl a umělců.

- ▶ Distributoři a členové publika berou reputaci v úvahu, když se rozhodují, **co podpoří emocionálně a finančně**, a to ovlivňuje zdroje, které mají umělci k dispozici pro pokračování své práce.

Funkce umělecké kritiky (Jan Vičar)

- ▶ sdělovací
- ▶ komunikační
- ▶ hodnotící
- ▶ formativní (inspirační)
- ▶ výchovná
- ▶ propagační
- ▶ regulační (ideologická)
- ▶ ...

Umělecká kritika a věda

▶ Kritika:

- ▶ Tvorba hodnotících soudů o umělecké hodnotě
- ▶ Bezprostřední vazba na praxi
- ▶ Subjektivita, intuitivnost, vcítění se

▶ Souvislost s vědami:

- ▶ Estetika – estetická hodnota, estetické kategorie
- ▶ Obecná teorie umění – umělecká hodnota
- ▶ „Kritika“ kritiky
- ▶ Úloha poznávacích soudů v kritice (analytická estetika)

(!) Umělecká kritika samotná není „vědou“ protože v sobě zahrnuje i významnou subjektivní složku

---

Problémy umělecké kritiky

- ▶ **Vzory (normy) vs. svoboda umělecké invence**
  - ▶ Umělec jako g^enⁱus
  - ▶ **Poznámka:** kritik obvykle hodnotí dílo podle určité sady estetických norem, ale už podle I. Kanta je umělecký genius ten, kdo překračuje stávající umělecké normy a utváří nové; kritik pak má složitou roli rozpoznat, zda porušení stávajících norem je projevem umělcovy neschopnosti nebo jeho geniality

- ▶ **Subjektivita**
  - ▶ Subjektivní podíl (vkusový soud)
  - ▶ Objektivní podíl (kognitivní složka)

Problémy umělecké kritiky

- ▶ **Vliv společenské autority a ideologie**
  - ▶ **Poznámka:** politické elity, zvláště v totalitních systémech, rády využívají uměleckou kritiku k ovlivňování uměleckého provozu a cenzuře a autocenzuře; „profesionální“ umělecká kritika totiž vytváří, ve srovnání s přímým zákazem, zdání svobody a diskuze
- ▶ **Nová umělecká díla**
  - ▶ **Nelze uplatnit měřítka z minulosti (!)**
  - ▶ **Často nefungují ani obecné normy (!)**

Problémy... a jejich řešení

▶ Vědecká kritika

- ▶ Ne-hodnotící
- ▶ **Interpretace** (pozn. tedy spíše pochopit strukturu a kontext díla; jeho inovativnost apod., ale nepřidávat k tomu nutně hodnocení)
- ▶ Historická a filologická/muzikologická/... analýza

▶ Racionální řešení

- ▶ **Posuzovat umělecké dílo podle umělceva vlastních záměrů** (pozn. a tedy spíše učit publikum, jak dílo vnímat a rozumět mu podle záměru autora)
- ▶ Pozorování a popis

+ Vysoká múzická senzibilita (vkus)

Z historie umělecké kritiky

- ▶ Umění předstupuje před publikum – zrod měšťanské veřejnosti v 18. století, salony, kavárny a časopisy
  - ▶ Renesance (umělecké – odborné disputace; cca 1600 Monteverdi vs. Artusi)
  - ▶ Diderot (Salón, 1759) – laická kritika
  - ▶ 18. století (Wincklemann, Herder, Lessing)
  - ▶ 19. století: růst vlivu kritiky – Schiller, Goethe, Baudelaire...

Z historie umělecké kritiky

- ▶ Romantismus – kritika chce být sama uměním
- ▶ Moderní umění – Eliot, Baudelaire, Kandinsky
- ▶ Česká umělecká kritika: O. Fischer, A. Novák, F.X. Šalda

Terminologie

- ▶ Umělecká kritika
- ▶ Criticism (ang.)
- ▶ Kunstkritik (ger.)
- ▶ Chudožestvennaja kritika (rus.)

